

АКТУАЛЬНА ТЕМА ВИПУСКУ

Бандурка Олександр Маркович,

доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, президент Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ),

Литвинов Олексій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
відповідальний секретар Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.9 (477)

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЩОДО МЕХАНІЗМУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті на основі аналізу окремих специфічних рис застосування системного підходу у кримінологічних дослідженнях та формулювання відповідного визначення розглянуто системні властивості діяльності із протидії злочинності.

Ключові слова: системний аналіз, механізм протидії злочинності, кримінологічна діяльність.

На початковому етапі класичної схеми нарощування наукового знання домінує «проблема центрального поняття». Механізм протидії злочинності для вітчизняної кримінології – досить нова категорія, яка на сьогодні серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не носили концептуального характеру, були розрізненими та безсистемними. У той же час варто визнати, що ця проблема привертала до себе увагу вчених. Про закономірності кримінологічного процесу в аспекті дії його механізмів вели мову А. Е. Жалинський, Ф. А. Лопушанський, О. Б. Сахаров, Л. М. Давиденко, О. Г. Кальман, О. В. Боков та деякі інші. При цьому навряд чи потрібно приховувати справжні методологічні причини, з яких саме механізм протидії злочинності був обраний нами в якості ключової категорії дослідження.

По-перше, варто враховувати певну закономірність, що спостерігається в системних уявленнях. Так, багато авторів, особливо з «першопрохідників», свідомо або інтуїтивно підкреслюють той момент, що поняття системи якимось чином пов'язане з дослі-

дником, з його відношенням до об'єкта, тобто носить цілком суб'єктивний характер. Інакше кажучи, вибір «центрального поняття» виходить із суб'єктно-об'єктної подвійності системи як реального об'єкта і як «способу мислення» дослідника. Таким чином, у методологічний сценарій цієї статті була закладена гіпотеза про те, що саме в моделі механізму протидії злочинності відображаються такі властивості та їхні відносини, дослідження яких дозволить досягти результату конкретного наукового пошуку. У цьому сенсі діяльність із протидії злочинності уявляється як об'єкт, механізм – як засіб його вивчення, а теоретична концепція останнього є кінцевим результатом дослідження.

По-друге, проблема виділення механізму протидії злочинності як центрального поняття, пов'язана із прагненням до спрощення в процесі дослідження складних утворень, до пошуку «простого у складному». Сама діяльність із протидії злочинності як ієрархічна система дозволяє вибрати певний рівень абстракції, що забезпечує єдність чотирьох основних наукових компонентів: дослідницької програми; поставлених завдань; методологічної позиції; усталеної термінології і традиційних понять.

Необхідність застосування методології системного підходу пояснюється складністю дослідження проблем протидії злочинності як об'єкта аналізу, пов'язана з багатогранністю практичних завдань і об'єктивно формує настійну потребу у застосуванні такого підходу. Значення системного підходу полягає в його реальних можливостях при пізнанні і вирішенні проблем навколишньої дійсності. Він дозволяє інтегрувати різні проблеми, знайти їхній спільний знаменник і тим самим представити групу складних проблем як єдину всеохоплюючу проблему.

Системний підхід, як найбільш розроблена методологія вивчення складних явищ і процесів, дозволяє здійснювати цілісний аналіз у процесі пізнання, практично реалізувати принцип, за яким соціальна система розглядається як живий організм, що перебуває в постійному розвитку.

Системний підхід важливий також тим, що він дозволяє поставити проблему, коли є безліч різних зв'язків як усередині неї, так і поза, і виникає необхідність відшукати єдину інтегровану якість, фундамент. «Системний підхід до дослідження складних динамічних цілісностей дозволяє виявити внутрішній

механізм не тільки дії окремих його компонентів, але і їхньої взаємодії на різних рівнях», – справедливо підкреслюється в літературі [1, с. 60].

При цьому слід звернути увагу на той факт, що в системному дослідженні обґрунтуванню підлягає, насамперед, розгляд об'єкта дослідження як системи – наскільки це обумовлено реальними завданнями дослідження. Очевидно, що само по собі вживання системних категорій і понять ще не дає системного дослідження, навіть у тому випадку, якщо об'єкт дійсно може бути розглянуто як систему. Отже, вихідною категорією системного підходу є поняття «системи», яке інтенсивно розроблялось у другій половині минулого століття (В. М. Садовський, В. Г. Афанасьєв, О. І. Берг, В. Д. Урсул).

У наш час вивчення об'єктивного світу і законів його відбиття у свідомості людей досягло такого рівня, що вже недостатньо оперувати тільки такими поняттями, як об'єкт, річ, знання, тому що вони виражають щось окреме, нерозчленоване, одиначне. У даному зв'язку є логічним указати на основні властивості системних соціальних категорій.

Система, будучи конкретним видом реальності, перебуває в постійному русі. У кожній системі відбуваються різноманітні зміни. Однак завжди є така зміна, яка характеризує систему як обмежену матеріальну єдність, що виражається певною формою руху. Від того, у якій формі руху перебувають елементи системи, залежить її місце в ієрархії систем.

З урахуванням того, що у світі усі явища та процеси взаємозалежні, поняття «система» повинно відображати і деякі конкретні, особливі зв'язки між взаємодіючими елементами. Ведучи мову про «систему» як відмежовану взаємодіючу безліч елементів, ми фіксуємо конкретність певної сукупності.

Введення у визначення поняття «системи» вказівки на фактор цілісності пов'язано з деякими труднощами. Практично всі сформульовані в літературі визначення системи мають справу зі складністю завдання опису її цілісної поведінки. При цьому для з'ясування того, чи є дане утворення «цілісним», ми повинні знати, чи становить воно систему. Тож виникає замкнене коло.

Тому, слід уточнити співвідношення понять «ціле» і «система», які розрізняються за ступенем спільності елементів. Ціле – це певний, кінцевий клас систем, що досягли у своєму розвитку

зрілості, завершеності. Поняття «ціле» відображає той момент розвитку, коли процеси, що характеризують початкову і кінцеву стадії розвитку, перебувають у відносній рівновазі.

Поняття «ціле» має сенс тільки у співвідношенні з поняттям «система». Вони збігаються за змістом тільки тоді, коли система здобуває такі риси, які змушують виділити цей новий стан системи особливим поняттям – «ціле».

Поняття системи нематеріальне, воно являє собою ідеальний образ матеріальних систем, що не збігається безпосередньо із цими системами, оскільки виражає загальне, необхідне, по природі властиве їм, тоді як вони представляють собою єдність одиничного та загального, загального та особливого. Однак, система речовинна за своєю формою, вона являє собою реально існуюче матеріальне утворення, річ, як розчленоване (на окремі, відносно самостійні та певним чином взаємозалежні елементи) ціле.

Система, як цілісне утворення, визначається природою елементів, що входять до неї, і характером зв'язків, що встановлюються між ними, тобто структурою, і сама впливає на елементи, обумовлюючи відповідну зміну їхніх властивостей і якостей. Здобуваючи певну цілісність, система співвідноситься зі своїми елементами як ціле із частинами і, власне кажучи, виражає певний вид діалектики цілого та частини.

Виходячи з вищенаведених суджень, характеристиці протидії злочинності, як системи, відповідає визначення, в якому під системою розуміється сукупність об'єктів, об'єднаних деякою формою регулярної взаємодії або взаємозалежності [2, с. 19]. Уявляється доцільним, виходячи з функціональної характеристики явищ і процесів, що підлягають вивченню в рамках предметної сфери даного дослідження, надати своє визначення системи. Під системою ми розуміємо сукупність складаючих її елементів, розташованих у певній послідовності, пов'язаних загальною функцією, що породжує інтегровані якості, які невластиві її окремим частинам.

У цьому зв'язку варто особливо підкреслити, що система протидії злочинності у різній термінології нами раніше досліджувалося в цілому з тотожних методологічних позицій. При цьому нами були проаналізовані її структура, об'єкт, предмет і методи організаційно-управлінського впливу, основні напрямки діяльності, рівні та зміст [3].

На підставі аналізу понятійного апарату відповідної теорії нами був зроблений однозначний вибір на користь системного характеру протидії злочинності, як такого, що найбільш точно відображає кримінологічну сутність і зміст діяльності, покладеної у його основу.

На закінчення, випереджаючи логічне запитання про якість зазначених ознак і характеристик як предмета теоретичного і практичного інтересу, вважаємо доцільним висловити ряд узагальнюючих тез.

По-перше, протидія злочинності (як і інші подібні по семантиці категорії) є формою відбиття специфічного стану впорядкованості суспільних відносин з метою обмеження злочинності (у широкому сенсі). Це вже здійснена дійсність, результат нормотворчого і правореалізаційного процесів. Тому коли ми говоримо про забезпечення та захист прав і законних інтересів особи, суспільства і держави, маємо на увазі якість забезпечення і зміцнення відповідних процесів, оскільки протидія злочинності, як правова категорія, існує незалежно від того, чи мають місце посягання на систему суспільних відносин з боку окремих осіб або соціальних спільнот. Зрозуміло, при вчиненні злочинів і правопорушень суспільним відносинам (правоохоронюваним цінностям) спричиняється істотна шкода, і вона тим більша, чим гірше забезпечується попередження, профілактика, запобігання і припинення протиправних посягань. Тому стан упорядкованості, тобто організації, вресі-решт – основна властивість протидії злочинності.

По-друге, розуміння протидії злочинності як специфічного виду управлінської діяльності не означає заперечення її політико-правової природи, а також синергетичної сутності, що проявляється у вигляді відкритої нелінійної динамічної системи правовідносин. При цьому на порядку денному в жодному разі не стоїть питання про усунення із законодавчого, наукового і професійного лексикона інших понять, що відображають основні напрямки кримінологічної діяльності.

Уявляється, що ці категорії виконують ряд змістовних функцій, необхідних:

1) кримінально-правовому і адміністративному законодавству при формулюванні основного або факультативного об'єктів протиправних посягань;

2) кримінально-процесуальному законодавству при формулюванні цілей і завдань відповідної діяльності;

3) кримінології при дослідженні та обґрунтуванні застосування нових форм і методів впливу на злочинність на основі вивчення та аналізу просторово-територіального розподілу злочинів і правопорушень;

4) правоохоронній та управлінській практиці суб'єктів протидії злочинності при аналізі обґрунтованості та ефективності розміщення і використання сил і засобів на території обслуговування;

5) органам виконавчої влади для вирішення комплексу питань, пов'язаних із забезпеченням кримінологічної діяльності, управління нею, а також надання їй цілеспрямованого і масового характеру.

По-третє, протидія злочинності є важливим, але не єдиним способом забезпечення належного стану громадського життя, від надійності та ефективності якого залежить якість життя суспільства і конкретної людини. Не менш важливою гарантією є забезпечення «стану безпеки» як форми практичного вираження мети «обмеження злочинності». При цьому варто мати на увазі, що інтегруючою субстанцією для протидії злочинності і безпеки є змістовні співвідношення діяльності (як системи) та форми втілення певної якості, що проявляється в особливому по формі діалектичному зв'язку предмета пізнання і його профілюючої властивості, використовуюваного з метою понятійного відбиття провідних характеристик.

Однією з таких характеристик є якість функціонування механізму протидії злочинності як системи об'єктивно виникаючих зв'язків, які реалізують функції об'єднання складових частин даного соціального явища. Ці зв'язки і складові частини одночасно характеризують його як єдине ціле. При цьому цілісний розгляд об'єкта дослідження не виключає, а, навпаки, обумовлює необхідність вичленювання із різноманіття складових частин і взаємозв'язків найбільш важливих, які, власно, і несуть у собі характеристику загального. У зв'язку із цим система протидії злочинності виступає як суб'єктивно пізнаний прояв об'єктивної дійсності, що сприймається у формі уможливно виділених сторін навколишньої соціальної дійсності, пов'язаної з певними видами соціальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аврутин Ю. Е. Преступность и общество: проблемы социогенеза : монография / Аврутин Ю. Е., Егоршин В. М., Шапиев С. М. – СПб. : СПб ун-т МВД РФ, 2000. – 362 с.
2. Аверьянов А. Н. Система: философская категория и реальность / Аверьянов А. Н. – М. : Мысль, 1976. – 188 с.
3. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів : монографія / Литвинов О. М. – Херсон : «Олді-плюс», 2003. – 315 с.

В статье на основе анализа специфики применения системного подхода в криминологических исследованиях и формулировки соответствующего понятия рассмотрены системные признаки деятельности по противодействию преступности.

Ключевые слова: системный анализ, механизм противодействия преступности, криминологическая деятельность.

Systemic signs of crime prevention activity are examined in this article on the basis of analysis of specificity in using of systemic approach in criminological researches and proper definition making.

Keywords: systematic analysis, mechanism of combating crime, criminological activities.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2014
